

AYOLLARNING O'Z-O'ZINI BAHOLASHIGA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLARNING TA'SIRI

N.Abdullayeva
Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ayollarning o'z-o'zini baholash jarayoniga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar tahlil qilingan. Tadqiqotda oilaviy muhit, ijtimoiy muhit, ommaviy axborot vositalari ta'siri, tengdoshlar guruhi va madaniy mezonlarning ayollar o'z-o'zini baholashiga qanday ta'sir ko'rsatishi ko'rib chiqilgan. Empirik ma'lumotlar asosida o'z-o'zini baholashning shakllanishi va o'zgarishida ijtimoiy omillarning ustuvor roli isbotlangan.

Kalit so'zlar: o'z-o'zini baholash, ijtimoiy omillar, psixologik omillar, ayollar, o'z-o'zini anglash, ijtimoiy ta'sir.

Keywords: self-esteem, social factors, psychological factors, women, self-awareness, social influence.

Аннотация: В данной статье проанализированы социально-психологические факторы, влияющие на процесс самооценки женщин. В исследовании рассмотрено влияние семейной среды, социального окружения, средств массовой информации, группы сверстников и культурных норм на самооценку женщин. На основе эмпирических данных доказана ведущая роль социальных факторов в формировании и изменении самооценки.

Ключевые слова: самооценка, социальные факторы, психологические факторы, женщины, самосознание, социальное влияние.

Abstract: This article analyzes the socio-psychological factors influencing the process of women's self-esteem. The study examines the impact of family environment, social surroundings, mass media, peer groups, and cultural standards on women's self-esteem. Based on empirical data, the dominant role of social factors in the formation and transformation of self-esteem has been proven.

Keywords: self-esteem, social factors, psychological factors, women, self-awareness, social influence.

KIRISH

O'z-o'zini baholash — shaxsning o'ziga nisbatan munosabatini, o'z qobiliyatlari, fazilatları va kamchiliklarini qanchalik to'g'ri idrok etishini ifodalovchi psixologik konstrukt hisoblanadi. Ayollar hayotida o'z-o'zini baholashning roli ayniqsa muhim: u kasbiy faoliyat, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy hayotga ishtirok etish va ruhiy salomatlik ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy psixologiya fanida ayollar o'z-o'zini baholashiga ta'sir etuvchi omillar masalasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan (Rosenberg, 1965; Baumeister, 1993; Cross & Madson, 1997; Harter, 2012). Biroq O'zbekiston sharoitida,

milliy-madaniy kontekstda ushbu masalaning o'rganilishi hamon dolzarb bo'lib qolmoqda. Ijtimoiy-psixologik omillar majmuining ayollar o'z-o'zini baholashiga ta'sirini kompleks o'rganish zarurati ushbu tadqiqotning asosiy yo'nalishini belgilaydi.

ADABIYOTLAR SHARHI

O'z-o'zini baholash nazariyasi rivojlanishida M. Rosenberg (1965) o'zining klassik nazariyasida o'z-o'zini baholashni shaxsning o'ziga nisbatan umumiy munosabati sifatida ta'riflagan va bu jarayonda ijtimoiy muhitning hal qiluvchi rolini asoslab bergan. W. James (1890) esa o'z-o'zini baholashni muvaffaqiyatning da'volarga nisbati sifatida izohlagan.

S. Cross va L. Madson (1997) tadqiqotlarida ayollar o'z-o'zini baholashining o'zaro bog'liqlik (interdependent) xususiyatga ega ekanligi aniqlangan: ayollar o'zlarini asosan munosabatlar kontekstida baholaydilar. Bu holat erkaklar uchun xos bo'lgan mustaqil (independent) o'z-o'zini baholashdan farq qiladi. S. Harter (2012) esa o'z-o'zini baholash va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash o'rtasidagi ikki tomonlama bog'liqlikni empirik jihatdan isbotlagan.

O'zbek psixologiyasida D.Yo'ldosheva (2018), M.Normatova (2020) kabi tadqiqotchilar milliy madaniy kontekstda ayollarning o'z-o'zini baholashini o'rganib, oila va jamiyat maqtovi yoki tanqidining bu jarayonga kuchli ta'sir ko'rsatishini aniqlagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda 20-55 yoshdagi 180 nafar ayol ishtirok etdi. Ishtirokchilar Toshkent shahrining turli ijtimoiy qatlamlarini ifodalovchi tanlanma asosida saralab olindi. Quyidagi metodlar qo'llanildi: M. Rosenberg o'z-o'zini baholash shkalalari; S. Coopersmith o'z-o'zini baholash inventari; mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-psixologik omillar so'rovnomasi; kuzatish va intervyu usullari.

Ma'lumotlar SPSS 26.0 dasturi yordamida statistik tahlil qilindi. Korrelyatsion tahlil, dispersiya tahlili (ANOVA) va ko'p o'zgaruvchili regressiya usullari qo'llanildi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ayollar o'z-o'zini baholashiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar quyidagi tartibda muhimlik darajasi bo'yicha joylashadi: oilaviy muhit ($r=0,72$; $p<0,01$), ijtimoiy taqqoslash ($r=0,68$; $p<0,01$), kasbiy muvaffaqiyat ($r=0,61$; $p<0,01$), tengdoshlar guruhining baholashi ($r=0,58$; $p<0,01$) va OAV ta'siri ($r=0,43$; $p<0,05$).

Oilaviy muhit tahlilida ota-onalar tomonidan bolalikda beriladigan shartli qabul qilish (conditional positive regard) salbiy o'z-o'zini baholash shakllanishida eng muhim prediktor ekanligi aniqlandi. Ota-onalari tomonidan so'zsiz qabul qilingan (unconditional positive regard) ayollarda yuksak o'z-o'zini baholash ko'rsatkichlari 3,2 barobar ko'p uchraydi.

Ijtimoiy taqqoslash mexanizmi — ayollar o'zlarini tengdoshlari bilan, OAV da namoyish etilayotgan «ideal» obrazlar bilan solishtirishlari — o'rtacha va past o'z-o'zini baholash shakllanishida 43% dispersiyani tushuntiradi. Bu L. Festinger (1954) ijtimoiy taqqoslash nazariyasini O'zbekiston ayollar namunasida tasdiqlaydi.

XULOSALAR

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ayollarning o'z-o'zini baholashi — bir tomonlama, barqaror psixik hodisa emas, balki ijtimoiy-psixologik omillarning dinamik ta'siri ostida shakllanuvchi va o'zgaruvchi ko'p qatlamli konstruktdir. Ijtimoiy muhit, xususan oilaviy munosabatlar va tengdoshlar ta'siri, o'z-o'zini baholash dinamikasini belgilashda biologik va individual omillarga nisbatan ustunroq ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu natijalar asosida ayollar o'z-o'zini baholashini yuksaltiruvchi psixokorreksion dasturlarni ishlab chiqishda oilaviy munosabatlar va ijtimoiy taqqoslash mexanizmlarini hisobga olish zarurligini tavsiya etamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rosenberg M. Society and the Adolescent Self-Image. — Princeton: Princeton University Press, 1965. — 326 p.
2. Baumeister R.F. Self-esteem: The Puzzle of Low Self-Regard. — New York: Plenum Press, 1993. — 287 p.
3. Cross S.E., Madson L. Models of the self: Self-construals and gender // Psychological Bulletin. — 1997. — Vol. 122. — P. 5–37.
4. Harter S. The Construction of the Self: Developmental and Sociocultural Foundations. — New York: Guilford Press, 2012. — 428 p.
5. Festinger L. A theory of social comparison processes // Human Relations. — 1954. — Vol. 7. — P. 117–140.
6. Yo'ldosheva D.B. Ayollarning o'z-o'zini baholash psixologiyasi. — Toshkent: Fan, 2018. — 184 b.
7. Normatova M.X. O'zbek ayollarida shaxsiy o'z-o'zini baholashning ijtimoiy determinantlari // O'zbekiston psixologiya jurnali. — 2020. — №3. — B. 45–52.

